

Papers in Anthropological Linguistics 1, University of Göteborg, Dept of Linguistics.
Also in English in "Proceedings of the Second Scandinavian-German Symposium on the
Language of Immigrant Workers and their Children", Väst-Berlin, 21-26 Sept, 1980, *LAB 16*,
Freie Universität, Berlin, Germanistik, 1981.

ANTROPOLOGISK LINGVISTIK¹

En Projektbeskrivning

Jens Allwood

Vid Göteborgs universitet finansierar HSFR (Humanistiskt samhällsvetenskapliga
forskningsrådet) sedan 1978 forskningsprojektet Antropologisk lingvistik.²

Det övergripande syftet för projektet är att bygga upp antropologiskt inriktad forskning
gällande mänsklig kommunikation. Förutom forskning är därför också viss undervisning och
handledning knuten till projektet.

Forskningen inom projektet tar sin utgångspunkt i skärningsområdet mellan lingvistik och
antropologi och syftar främst till att tillhandahålla ökad kunskap om de kulturella faktorer
som betingar kommunikation.

1. Några av de Teoretiska Utgångspunkterna för Projektet

1.1 *Språkspel*

I varje mänskligt samhälle utbildas ett system av verksamheter som är karakteristiska för
den med samhället förbundna kulturen. De flesta av dessa verksamheter har en sådan
karaktär, att de, för att fungera, kräver en välutvecklad kommunikation mellan de människor
som deltar i verksamheten. Ofta är dessa verksamheter institutionaliserade så att de på ett
mer eller mindre medvetet plan regleras av rutiner och konventioner. Dessa kommer då
också att gälla de kommunikativa rutiner som knyts till en viss verksamhet. En sådan
uppsättning kommunikativa rutiner brukar ofta kallas ett *språkspel*. Se Wittgenstein
(1953). Exempel på språkspel får vi t.ex. genom att studera kommunikationen i
verksamheter som undervisning, handel eller sammanträden av olika typ.

P g a att språkspel ger en naturlig överordnad organisationsenhet för studiet av språklig
kommunikation i ett kulturellt sammanhang är ett av målen för projektet att på en rätt
detaljerad nivå undersöka några språkspel och deras speciella kulturella förutsättningar.
Detta exemplifieras i Boholm & Boyd (1979) projektrapport nr. 3 som är en undersökning
av auktionen som ett språkspel.

¹ Antropologisk lingvistik är ett av humanistiskt, samhällsvetenskapliga forskningsrådets finansierat
forskningsprojekt vid Göteborgs universitet.

² Prof. Göran Aijmer, inst. för socialantropologi är huvudman för projektet och Fil. Dr. Jens Allwood är
anställd vid projektet.

En naturlig följd av att studera struktur och funktion hos olika språkspel är, å ena sidan att undersöka de kommunikations- och samtalsförmågor som krävs för att kommunikationen inom en verksamhet skall fungera, å andra sidan är det att utforska de bakgrundskunskaper som krävs för att kunna delta i och förstå språkspelen.

1.2 Typiska Samtalssekvenser

När det gäller samtals- och kommunikationsförmågor har intresset inom projektet fokuserat bl a på följande fenomen: Vilka är de typiska *sekvenserna* i olika typer av samtal? Se Sachs och Schegloff (1973). Hur inleds ett samtal? Hur märker man t ex att slutet närmar sig? Vilka speciella rutiner för avsked finns? Genom att studera sekvenser av den här typen kan vi så småningom göra jämförelser mellan t ex det sätt på vilket ett sammanträde inleds och det sätt på vilket ett informellt samtal vid kaffebordet inleds. Vi kan också jämföra olika sociala grupper eller kulturella grupper sätt att strukturera samtal. Inleds t ex informella samtal på samma sätt i Sverige och Turkiet?

1.3 Kommunikativa Avsikter och Talakter

Inom både lingvistisk och beteendevetenskaplig forskning har de senaste tio åren begreppet handling åter börjat uppmärksammas, som väsentligt för förståelse av såväl kommunikativa som andra former för social interaktion. Man har menat att en beskrivning i rena beteendetermer i själva verket är omöjlig eller åtminstone ointressant. Man kan inte utelämna de avsikter som knyts till olika former för socialt beteende. Inom lingvistik och filosofi har ofta termen *talakt* använts för ett yttrande med tillhörande kommunikativa avsikter. Se t ex Searle (1969).

En tolkning av vilka avsikter som är förbundna med en viss sekvens av yttranden är emellertid kulturberoende. Den är beroende av vilka normer, behov och motiv som man tror gäller för den som faller yttrandet. Ett annat av målen för projektet är därför att närmare undersöka efter vilka principer personer med olika kulturell bakgrund tolkar yttranden som talakter av det ena eller andra slaget.

1.4 Turtagande

Ett annat fenomen av stort intresse för hur ett samtal eller språkspel byggs upp är vad som brukar kallas *turtagande* dvs de faktorer som bestämmer vem som har rätten till ordet i ett samtal. I svensk kultur är detta en viktig rättighet eftersom här normalt gäller att endast en person får tala i taget. I informella samtal i svensk kultur är man liberalare och tillåter flera personer att tala samtidigt. Man kan här se en skillnad mellan situationer där rätten till ordet rätt säkert garanterar att man får en lyssnare och andra situationer, som kaffepausen på vissa arbetsplatser, där man ofta dessutom måste använda andra medel som röststyrka eller handrörelser för att påkalla en lyssnares uppmärksamhet.

Varför är det då intressant att få ordet? En viktig del av svaret på denna fråga är att den som har ordet kan avgöra dels vilket ämne som skall behandlas och dels på vilket sätt detta skall

ske. Argument kan vinnas helt enkelt genom att aldrig låta några andra synpunkter komma till tals.

Vilka faktorer är det som avgör om man har rätt till ordet? Social prominens verkar i de flesta kulturer vara den mest avgörande faktorn dvs personer med makt eller prestige kan för det mesta göra sin Stämman hörd genom att de andra lämnar plats för dem, tex genom att inte ta ordet när en tystnad uppstår eller genom att inte stå på sig om de blir avbrutna. Andra faktorer som påverkar rätten till ordet är om en talare direkt utpekar en annan talare t ex med fraser av typen *Vad säger du - Oskar?*, eller om det finns en institutionaliserad procedur som t ex talarlista av den typ som används på seminarier eller sammanträden.

En mängd mera specifika studier av beteendet i samtal kan ta sin utgångspunkt i turtagande. Hur signalerar man t ex att man snart talat färdigt, att man vill behålla ordet eller att man inte vill ha ordet. De signaler som används varierar från situation till situation inom en kultur, men de varierar också mellan olika kulturer beträffande samma situation. Se Sacks, Schegloff och Jefferson (1974).

1.5 Återkoppling

Ett fjärde fenomen av betydelse för samtal, vid sidan om turtagande, sekventiell struktur och talakter, utgörs av vad vi kan kalla rutiner för *återkoppling*. I alla processer är det av vikt att de organ som styr processen fortlöpande får information om effekterna av olika åtgärder. Så också i samtal. Talaren måste hela tiden få information från lyssnaren om hans budskap går fram eller inte och lyssnaren måste få information från talaren om hans tolkningar av budskapet är korrekta. Vi finner därför i olika samtalstyper standardiserade sätt för att framkalla och ge återkoppling.

På svenska använder vi fraser som *eller hur*, *inte sant* eller *va* när vi som talare vill ha återkoppling från en lyssnare, medan vi kan använda fraser som *Du menar att... ?* när vi som lyssnare vill ha återkoppling. På samma sätt finns det fraser vars främsta funktion är att ge återkoppling: *Ja, just det, precis, mm* om vi vill ge positiv återkoppling och *va, ursäkta, jag förstår inte* om vi vill ge negativ återkoppling. Ett av de intressantaste uttrycken är *mm* som förekommer på flera olika språk, men med något olika uttal och med ganska skilda innebörder. Det svenska bekräftande *mm* har t ex i en del försök vi gjort med talare av amerikansk engelska tolkats som en begäran att få ordet.

1.6 Ickeverbala Kommunikation

För alla de aspekter på samtalsorganisation som jag hittills diskuterat gäller att det beteende som förmedlar information hela tiden är såväl verbalt som *ickeverbalt*, i form av t ex gester, minspel och huvudrörelser. Eftersom det ickeverbala beteendet oftast inte uppmärksammas av lingvister när de studerat mänsklig kommunikation har vi bedömt det som intressant att ägna detta speciell uppmärksamhet. Vi studerar därför båda de former som ickeverbalt kommunikationsbeteende huvudsakligen förekommer i, nämligen dels som fristående signaler och dels som en integrerad del av den totala kommunikationen i ett

samtal som då innefattar även verbal kommunikation. I båda fallen finns betydande kulturvariation i hur de ickeverbala signalerna utformas.

1.7 *Bakgrundsuppfattningar*

Som vi ovan nämnt kräver emellertid förståelsen av ett språkspel inte enbart att man undersöker kommunikationsförmågan på ett mikroplan utan man måste också undersöka de bakgrundskunskaper, uppfattningar och värderingar de deltagande i språkspellet har. Man kan t ex inte förstå hur turtagandet fungerar i ett informellt samtal, mellan personer med olika social status, om man inte känner till de samtalandes uppfattningar om varandras prestige. En lärare kan t ex, förlitande sig på sina traditionella befogenheter, till en elev som skruvar på sig, säga *Vad är det med dig ?* och avse att eleven skall lugna ner sig. Eleven som emellertid har en annan uppfattning-om lärarens befogenheter uppfattar inte frågan som en tillsägelse utan som en genuin fråga och börjar redogöra för sitt hälsotillstånd.

Att kartlägga skillnader i uppfattningar, normer och värderingar är därför mycket viktigt om man vill undersöka varför deltagarna i ett samtal tolkar och reagerar på varandra som de gör.

1.8 *Semantiska Fält*

En god hjälp i att undersöka hur människors uppfattningar skiljer sig från en kultur till en annan är att studera vad som brukar kallas *semantiska fält*, dvs det sätt på vilket ett visst språks ordförråd strukturerar ett givet begreppsområde. Sådana fält har ofta studerats av både lingvister och antropologer. Antropologer har t ex utforskat ord för släktskap, färger, växter och djur. Resultatet av sådana studier finns t.ex. i etnobotanik (jfr. Grek etnos - folk) eller etnozologi (folkbotanik och folkzoologi). Man utforskar nämligen, för ett visst område, ett i folkkulturen, snarare än i vetenskapen, grundat klassifikationssystem - en folktaxonomi. Lingvister, och på senare tid psykologer, har å sin sida ägnat sig åt t ex handlingens och rörelsens semantiska fält.

1.9 *Intervjuer*

Men semantiska fält är naturligtvis inte det enda sätt man kan undersöka människors uppfattningar. Man kan t ex använda sig av intervjuer och enkäter av olika slag. En intressant möjlighet är att göra utfrågningar på grundval av inspelat videomaterial (se nedan).

Av särskilt intresse för projektet är att göra jämförelser mellan analysen av det semantiska fältet för ett visst område och människors uppfattningar av samma område. En sådan jämförelse gör det nämligen möjligt att undersöka om, och i så fall på vilket sätt ordförrådet i det språk vi talar påverkar vårt sätt att tänka över en given företeelse.

En annan sak som dyker upp när man studerar de uppfattningar och normer som påverkar användningen och tolkningen av språk är frågan om det finns uppfattningar och normer som är universella och oberoende av kulturskillnader. Lingvister har t ex länge för~ sökt att

bestämna om det finns språkliga drag av t ex fonetiskt, morfologiskt eller syntaktiskt slag som är universella. Men man kan även närma sig frågan om det finns universella begreppsliga kategorier av t ex den typ som Kant en gång i tiden skisserade, eller den fråga den senaste tidens sk pragmatiska forskning aktualiserat, nämligen frågan om vissa rationella och etiska normer för kommunikation kan tänkas vara universella.

2. Projektets Huvudfrågor

Mot bakgrund av den redogörelse som ovan lämnats för projektets teoretiska utgångspunkter beskrivs nu kortfattat några av de problem som vi försöker behandla inom ramen för projektet.

2.1 Semantiska Fält

Ett område som vi ägnat uppmärksamhet är just frågan om hur kulturbetingade skillnader i uppfattning manifesteras i språket. Vi har för att undersöka denna fråga valt att studera, vad vi kallar, centrala *livsteman* t ex pengar, alkohol eller sociala relationer. I vårt fall har vi valt att undersöka sociala relationer och känslor. Vår metod för att undersöka dessa företeelser är baserad på vad som ovan kallats semantiska fält. Det sätt som inom projektet använts för att konstruera semantiska fält är följande. Först undersöks betydelsevariationen för en viss term som t ex vän med hjälp av ordböcker och sk konkordanser (En konkordans är en listning av alla förekomster, i ett visst material, av en term med dess sammanhang. Materialet omfattar i vårt fall 5 svenska dagstidningar från 1965 och 1976). Genom att analysera alla dessa förekomster får man en god bild av betydelsevariationen. Därefter undersöks denna för att utröna i vad mån homonymi kan sägas föreligga. Homonymi föreligger när två helt olika betydelser råkar betecknas med samma ord. Den betydelsevariation som inte är tillräckligt stor för att klassificeras som homonym analyseras sedan ytterligare. Vi får då en begreppsutredning av t ex *vänskap* som också skulle kunna kallas en språkbaserad *folkteori för vänskap*. Teorin innehåller ett antal underliggande dimensioner, i fallet vänskap, 9 stycken av typen grad av reciprocitet, grad av ömsesidiga förpliktigelser etc. Se Boyd (1980)¹. Dimensionerna läggs sedan till grund för en analys av vänskapens *semantiska fält*. Vi får en analys av termer som *kamrat*, *kollega*, *kompis*, *bekant* efter de dimensioner som tagits fram för vänskap. Resultatet blir ett fält där de termer analysen utgått från dels kommer att göras På svenska med svenskar, dels med personer med annan kulturell bakgrund på deras 1:a språk och dels På svenska med personer som ej har svenska som 1:a språk.

Vidare kommer vi att göra videobandningar av personer som samtalar om ämnen vi tidigare intervjuat dem om. De kommer därvid att få i uppgift att diskutera ämnet antingen för att komma fram till en gemensam ståndpunkt eller för att övertyga varandra om sina egna resp. åsikter.

Materialet från dessa inspelningar kommer att bearbetas på samma sätt som omnämnts ovan. Dessutom kommer förhoppningsvis vissa empiriskt förankrade teoretiska studier att kunna göras om vad som kan kallas kommunikativ avsiktlighet (se Allwood 1978). På vilka sätt och med vilka kriterier tolkar människor in avsikter av olika typ i vad andra människor

säger? Detta problem hör ihop med det ovan diskuterade problemet om vilka handlingar vi kan utföra genom att kommunicera. Även vad som skulle kunna kallas samtalsrelevans kommer att studeras. På vilka grunder bedömer människor varandras yttranden som relevanta eller irrelevanta? Detta problem hör samman med problemet om det finns några regler för hur samtal får föras. Ett skäl att misstänka att det finns någon sorts regler är att ett samtal inte kan bedrivas hur som helst. Det finns begränsningar på vad man kan säga. Ett av de mest tydliga sätten på vilka sådana begränsningar kommer till uttryck är just genom människors bedömningen av varandras yttranden som relevanta eller irrelevanta.

Som hjälp att utforska avsiktlighet och relevans kommer vi att använda självkonfronterande videobandsintervjuer. Tanken är helt enkelt den att ett samtal där den intervjuade medverkar visas UPP för honom/ henne och han/hon utfrågas Om sina egna resp. samtalspartners avsikter och relevans. Denna andra intervju spelas också in På videoband och finns på så sätt bevarad för vidare analys.

2.4 *Ickeverbalt Kommunikation*

Undersökningar av ickeverbalt kommunikation (för en allmän Översikt av ickeverbalt kommunikation se Allwood (1979) görs inom ramarna för projektet med två olika inriktningar. I Dels undersöks variationen beträffande ett 25 tal innebörder som vanligen brukar förekomma som konventionella signaler i ett stort antal kulturer. Sådana signaler är t ex signaler för *jä, nej*, vissa uttryck för vanliga uppmaningar som *kom! gå!*, Uttryck för känslor och attityder som *jag är dum, du är dum, jag vet inte, fint*, uttryck för utfästelser som *jag skall hämnas, överenskommet* och slutligen vissa vanliga ämnen för kommunikation som *kvinnor* och *pengar* (uttryck för *män* verkar inte vara lika allmänt förekommande)

För att studera hur innebörder som de nyss beskrivna uttrycks har vi gjort ett antal kortare videoupptagningar med representanter från olika kulturer. Vi får på detta Sätt en katalog Över olika gester.

Den andra sortens undersökning beträffande ickeverbalt kommunikation riktar sig mot dess användning i samband med talet. Gester, minspel Och huvudrörelser förändrar och kompletterar hela tiden innebörden i det som sägs. Turtagande och återkoppling signaleras ofta endast ickeverbalt genom rörelser av händer eller huvud. Den känsla eller attityd som hör till ett visst budskap tillkännages mycket ofta ickeverbalt. Ofta känner man en bättre tilltro till en attityd som tillkännagivits ickeverbalt än till an som tillkännagivits verbalt. Detta gäller särskilt om de båda meddelandeformerna står i motsättning till varandra.

Talare av olika språk och med olika kulturbakgrund skiljer sig i viss mån från varandra med avseende på hur ickeverbalt beteende används för att avge information om t ex turtagande, återkoppling, känslor och attityder. Då vi i själva verket vet rätt litet om de typiska svenska sätten att bete sig i de här avseendena är ett av målen för projektet därför att beskriva ickeverbalt kommunikationsbeteende både med svensk och annan kulturbakgrund.

2.5 Pedagogiskt Material

I anknytning till projektet finns också en förhoppning om att kunna producera ett material som skulle kunna komma till användning i pedagogiska sammanhang. Vi planerar dels att göra videoband som illustrerar några av de svårigheter en invandrare kan möta i Sverige. Dels planerar vi att göra ett illustrativt material som visar på några av de kulturskillnader som finns i ickeverbal kommunikation.

2.6 Undersökningsmetoder

Merparten av det material i form av samtal och intervjuer som skall analyseras på projektet är inspelat på videoband. Detta är en ovärderlig hjälp, särskilt för analysen av ickeverbal kommunikation.

Även ljudband används på projektet. Om mera avancerade undersökningar av olika drag i kommunikationsprocessen skall göras, är datoransluten mät- och analysapparat vara till stor hjälp. Detta gäller t ex om man mera noggrant med hjälp av sk selspot kamera vill studera vissa rörelser i reell tid. Det gäller också om man vill göra en noggrann akustisk analys av de tonfall och röstkvaliteter som används för att uttrycka olika känslor och attityder. Det ideala vore här att kunna göra samtidig analys av optiska och akustiska data, vilket kräver "on line" samordning av akustisk och optisk analysapparat med datamaskinell bearbetning.

REFERENSER

- Allwood J. (1978) *On the Analysis of Communicative Acts*, Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics GPTL Inst. för lingvistik, Göteborg Universitet.
- (1979) "En översikt av icke-verbalkommunikation. Antropologisk lingvistik, Forskn. rapport 2, även i Af Trampe och Stedje (1979) *Tvåspråkighet* Akademiförlaget.
- Boholm A. & Boyd S. (1979) *The Auction as a Language Game*. Antropologisk lingvistik Forskn. rapport 2. Inst för lingvistik, Göteborgs Universitet.
- Boholm A. (1980) *Svenska släktskapstermer*. Antropologisk lingvistik, Forskn. rapport 6. Inst för lingvistik, Göteborgs Universitet.
- Boyd S. (1980) *The Semantic Field of Swedish Friendship Terms* Antropologisk lingvistik, Forskn. rapport 5. Inst för lingvistik, Göteborgs Universitet.
- Hirsch R. (1980) *A Study in Swedish Fear Vocabulary*. Antropologisk lingvistik Forskn. rapport 4. Inst för lingvistik, Göteborgs Universitet.
- Sacks & Schegloff, E. (1973) *Opening up Closings*. *Semiotica* 8: 289-327
- Sacks, H., Schegloff E. och Jefferson G. (1974) "A simplest systematics for the organization of turntaking in conversation" i *Language* 50 695-735.
- Searle J (1969) *Speech Acts*, Cambridge University Press.
- Wittgenstein L. (1953) *Philosophical Investigations* translated by G.E.M. Anscombe, Blackwell, Oxford.